

Василь Д. Залізко, Валентин І. Мартиненков, Ірина О. Луценко
**ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ АГРАРНОГО УСТРОЮ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА**

У статті наведено системний аналіз основних етапів еволюції аграрного устрою в Україні, виокремлено точки біфуркації сільськогосподарської діяльності фермерських та особистих селянських господарств, а також сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і вертикально інтегрованих господарств, що дозволило сформуванню перспективну інноваційну модель подальшого розвитку сільської поселенської мережі в контексті інноваційного типу аграрного устрою українських сіл на основі принципів сталого розвитку.

Ключові слова: сільське господарство; сільські населені пункти; інноваційна модель; аграрний устрій.

Форм. 1. Рис. 4. Табл. 1. Літ. 20.

Василий Д. Зализко, Валентин И. Мартыненко, Ирина А. Луценко
**ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ АГРАРНОГО СТРОЯ
УКРАИНСКОГО СЕЛА**

В статье проведен системный анализ основных этапов эволюции аграрного строя в Украине, выделены точки бифуркации сельскохозяйственной деятельности фермерских и личных сельских хозяйств, а также сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и вертикально интегрированных хозяйств, что позволило сформировать перспективную инновационную модель дальнейшего развития сельской поселенческой сети в контексте инновационного типа аграрного устройства украинского села на принципах устойчивого развития.

Ключевые слова: сельское хозяйство; сельские населенные пункты; инновационная модель; аграрный строй.

Vasyl D. Zalizko¹, Valentyn I. Martynenkov², Iryna O. Lutsenko³
**INNOVATION MODEL FOR RURAL AGRICULTURAL
DEVELOPMENT IN UKRAINE**

The paper presents a systemic analysis of the main evolution stages of agricultural development in Ukraine, along with identification of the bifurcation points in agrarian activities of farms, private households, service cooperatives, as well as vertically integrated structures, which enabled to build an innovation model for further enhancement of rural settlement pattern in Ukraine in the context of innovative type of rural agrarian structure based on the principles of sustainable development.

Keywords: agriculture; rural settlements; innovation model; agrarian structure.

Peer-reviewed, approved and placed: 29.11.2016.

Постановка проблеми. У сучасних складних фінансових, економічних, військових, соціальних, екологічних умовах, а також за нестійкої політичної ситуації, єдиним локомотивом, який «витає» національну економіку України з прірви економічного апокаліпсису, є аграрний сектор. Вітчизняне сільське господарство, за відсутності інструментів цивілізованої ринкової агроекономіки (насамперед, мова йде про врегулювання ринку сільгоспземель), не лише зберігає позитивну динаміку розвитку, але й встановлює абсо-

¹ National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy", Kyiv, Ukraine.

² Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.

³ University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine.

лютні рекорди у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції (зокрема в рослинництві), формуючи при цьому досить розгалужену мережу агропідприємств, які впливають на загальносвітову структуру продовольчого ринку. При цьому, аграрний устрій українських сіл і сільських територій загалом у зв'язку з розвитком НТП апіорі має трансформуватися за інноваційною соціально-економічною моделлю, відповідно до потреб та можливостей нового технологічного укладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основних досліджень у сфері формування сучасних моделей устрою сільських територій, а також розвитку аграрного сектору та сільських територій відзначимо публікації О. Булавки [3], Ю. Лупенка [8], П. Саблука [13] та інших. Особливої уваги заслуговує дослідження П. Саблука, який один із перших на теренах СНД обґрунтував доцільність формування інноваційної моделі розвитку аграрного сектору України із залученням усіх наукових інституцій аграрної науки. Важко не погодитися з його тезою щодо діяльності наукових установ аграрного сектору, яка «має бути спрямована на вирішення таких актуальних питань, як капіталізація результатів наукових досліджень; формування інфраструктури ринку інновацій в АПК, забезпечення оперативного та ефективного трансферу інновацій, посилення асоційованих зв'язків із виробництвом і розвиток інноваційного підприємництва [13, 200].

В ННЦ «Інститут аграрної економіки» під керівництвом Ю. Лупенка розроблено перспективну модель розвитку сільського господарства до 2020 р., яка значною мірою визначає подальшу стратегію розвитку АПК та чіткі орієнтири розвитку [8, 30–32]. На думку О. Булавки, модель взаємодії функціонування та розвитку виробничої і соціальної сфер сільських територій має складатися з виробничого та соціального капіталу, які поєднують матеріальне виробництво, різні види ресурсів, оплату праці, добробут та матеріальне і духовне задоволення населення [3].

У 2012 р. в Інституті економіки та прогнозування під керівництвом В. Гейця та О. Бородіної було підготовлено наукову доповідь, в якій запропоновано авторську модель розвитку аграрного сектору, що, зокрема, передбачає «дослідження основних аспектів розвитку українського села в інституційному середовищі, що сформувався в умовах становлення та функціонування дуальної аграрної структури: розглядаються демографічна ситуація, проблеми зайнятості на селі, підвищення рівня добробуту сільського населення, доступу його до соціальних і інженерних послуг» [15, 4].

З цього приводу президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України Р. Корінець вважає, що головною методологічною помилкою у формуванні державної моделі розвитку сільських територій є «недооцінка ролі інформації, інформаційної підтримки у сфері розвитку села, оскільки сільськогосподарське дорадництво охоплює всі сфери сільського життя, що є закріплено на законодавчому рівні, але на практиці, при розробці стратегії та планів розвитку сільських територій треба враховувати тотальну бідність сіл» [12].

Значна кількість вчених періодично загострювали увагу на: доцільності суцільної паспортизації українських сіл [3], історії питання фінансово-управ-

лінського моделювання потреб щодо забезпечення розвитку сільських територій [7; 10], досліджували еволюційні питання формування сучасного земельного устрою на селі, пропонували авторські моделі розвитку малих та вертикально інтегрованих підприємств на сільських територіях тощо [6; 11; 16], але загальної концепції розвитку аграрного устрою на рівні сільських населених пунктів не було виявлено.

Невирішені частини проблеми. Проведений детальний аналіз науково-практичної діяльності вітчизняних науковців вказує на невирішені питання щодо формування єдиного вектору досліджень теоретико-методологічних передумов формування інноваційної моделі аграрного устрою українських сіл в умовах децентралізації бюджетних, економічних, фінансово-господарських та інших повноважень в управлінській системі країни, а виявлений низький рівень наукового висвітлення зазначеної проблематики, зокрема, пояснюється незначним часовим інтервалом проведення активної фази децентралізації владних повноважень в Україні.

Метою дослідження є всебічне висвітлення сучасного кризового стану більшості сільських населених пунктів України через ідентифікацію проблем, які сповільнюють децентралізацію владних повноважень та класифікацію очікуваних наслідків задекларованого добровільного об'єднання територіальних громад у контексті забезпечення сталого розвитку сільських територій та демократизації управлінських структур. Завданням дослідження є також формування теоретичних і методичних рекомендацій щодо визначення інноваційної моделі аграрного устрою сільських населених пунктів України, з урахуванням критичного аналізу міжнародного досвіду та фінансово-економічних, екологічних та соціально-демографічних обмежень.

Основні результати дослідження. Існуючі варіанти формування вітчизняних моделей аграрного устрою умовно можна розділити на два типи:

- адміністративно-управлінський (до 1991 р.), для якого характерна типова централізована планова економіка з чіткою ієрархічною структурою;
- ринково-адміністративний (після 1991 р.), який утворився шляхом синтезу американської, європейської та пострадянської систем економічного розвитку. Особливо яскравим, хоча й мало ефективним для розвитку національної економіки, є приклад утворення доволі жорсткої та непослідовної податкової політики в Україні в результаті інтеграції американської (прибутковий принцип оподаткування) та європейської (оподаткування доданої вартості) податкових систем.

Не заглиблюючись в аналіз I-го етапу формування аграрного устрою, який в умовах євроінтеграційних прагнень України вже не є актуальним, систематизуємо основні еволюційні етапи агротрансформацій у табл. 1.

У табл. 1 наведено лише основні етапи еволюції аграрної політики України, які суттєво вплинули на зміну моделі аграрного устрою українських сіл, а також структури зайнятості сільського населення за вказаний період. При цьому автори усвідомлюють, що існують й інші фактори, які підлягають науковому обговоренню.

Першим кроком до формування сучасної моделі аграрного устрою сільських населених пунктів має стати відкрита дискусія між наукою (фахівці в

області аграрної економіки, екології, моделювання, інновацій тощо), сільськогосподарськими (різних форм господарювання), органами державної влади, місцевого самоврядування та потенційними споживачами, інтереси яких можуть представляти громадські організації.

Таблиця 1. Еволюція аграрної політики України (1991–2016 рр.), авторське групування

Етап	Роки	Агротрансформації
I	1991–1993	Зміна цінової паритетної політики держави у бік знецінення продукції сільського господарства у відношенні до паливо-мастильних матеріалів, техніки тощо (диспаритет перевищував показники на 200–500%). Активізація процедур роздержавлення агропідприємств, у результаті якої більшість селян не використали своє право отримати власний пай і розпочати власний бізнес
II	1994–2006	Реформування колгоспно-радгоспної системи у так звані КСП – колективні сільськогосподарські підприємства, формально утворені шляхом умовного розпаювання земельного та майнового фондів. Виникнення нового виду господарювання – вертикально інтегрованих структур (агрохолдингів), які поза правовим полем проводили активну діяльність, формуючи тим самим елементи тіньової економіки сільських територій, оскільки, згідно Указу Президента України «Про холдингові компанії», встановлювались обмеження на діяльність холдингів, які не допускалися до процесів приватизації, а також виробництва й переробки сільськогосподарської продукції та торгівлі товарами народного споживання тощо [2]
	1997	Точка бифуркації щодо відмови від суто планової системи закупівлі сільгосппродукції до державних ресурсів
	1999	Вжито невідкладні заходи з прискорення реформування аграрного сектора економіки, які передбачали отримання умовних земельних паїв, зосереджені в межах КСП, а потім трансформувалися у реальні земельні ділянки із конкретними геокординатами, що активізувало селян до самостійного господарювання на своїй землі. Розпочато процедуру ліквідації КСП, що передбачало розпаювання майнового комплексу. Проведено непрозоро, призвівши до ряду корупційних схем. Запроваджено фіксований сільськогосподарський податок, який з огляду на його зручність суттєво активізував вітчизняний агробізнес
III	2003–2005	Зміцнення фермерських господарств як реального сектору сільськогосподарського виробництва, що суттєво впливає на аграрний устрій країни. Запроваджене регулювання цінового ринку сільгосппродукції через уведення мінімальних закупівельних цін. Невдала спроба створення вітчизняного Аграрного фонду, який не зміг впливати на цінову політику шляхом державних інтервенцій у зв'язку з браком ресурсів та політичної волі
	2007–2008	Узаконення діяльності вертикально інтегрованих структур з прийняттям Закону України «Про холдингові компанії в Україні», який скасовував обмеження діяльності холдингів щодо виробництва й переробки сільгосппродукції [1], що сприяло масовій агрохолдингізації та монокультуризації і не сприяло збільшенню обсягів природоохоронної діяльності та соціальному розвитку сільських територій

Закінчення табл. 1

Етап	Роки	Агротрансформації
IV	2009–2014	У зв'язку з фінансово-економічною кризою, яка унеможливила адекватне фінансування та розвиток малих і середніх сільськогосподарських підприємств, починається нова хвиля укрупнення земельних банків агрохолдингів, керівникам яких вдалося сформувати «аграрне лобі» на законодавчому рівні, що сприяло проникненню капіталу великих інтегрованих підприємств, які безпосередньо не пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції, у вітчизняний агробізнес
V	2015–2016	Активізовано процеси децентралізації владних повноважень, які передбачають добровільне об'єднання територіальних громад, демократизацію управлінських структур, диверсифікацію фінансово-господарської діяльності на локальних територіях тощо. Усвідомлення керівництвом агрохолдингів, які вже зосередили у своєму розпорядженні найбільші в Європі земельні ресурси, важливості проведення заходів зміцнення екологічної безпеки територій (активно впроваджується хіміко-біологічна паспортизація сільськогосподарських земель)

На нашу думку, відсутність цього системоутворюючого кроку в еволюційному розвитку аграрного устрою України є ключовим фактором недоотримання позитивних результатів проведених агрореформ, які мали б, як мінімум, не погіршити існуючі соціально-економічні та екологічні показники. Однак візуалізація результатів реформування вітчизняного агросектору схожа на приву, до якої стрімко падають окремі сегменти вітчизняного сільськогосподарського виробництва (рис. 1).

Така катастрофічна ситуація відповідним чином вплинула на розмір ВВП країни і добре описується багатьма економіко-математичними закономірностями. Зокрема, адаптуючи закон Оукена [18] до зазначеної проблематики, отримаємо обернено пропорційну бінарну взаємозалежність між рівнем сільського безробіття та валовою продукцією сільського господарства (загальний обсяг продукції тваринництва та рослинництва, виробленої за певний період і вираженої у вартісній формі), що описується формулою:

$$(V - v) / v = \beta(u - U), \tag{1}$$

де V – обсяг потенційної валової продукції сільського господарства за умови повної зайнятості; v – фактичний обсяг валової продукції сільського господарства; U – природний рівень безробіття; u – фактичний рівень безробіття; β – стала величина, яка визначається емпірично і змінюється у інтервалі (0;1) залежно від регіону або країни, по суті, це параметр Оукена, який становив 3%. Зауважимо, що А. Оукен першим довів, що фактором утримання кількості безробітних на постійному рівні є приріст валового національного продукту (ВНП) на 2–3%, а його наступне збільшення (зниження) понижатиме (підвищуватиме) рівень безробіття [17; 18].

Провівши аналогію із зазначеними дослідженнями, візуалізуємо взаємозалежність сільського безробіття та валової продукції сільського господарства України на рис. 2.

Наведені факти, які підкреслюють катастрофічний стан аграрної складової розвитку сільських територій, зумовили відповідну ланцюгову реакцію в соці-

ально-інфраструктурній та демографічній сферах, без яких українські села приречені на знелюднення та деградацію, про що свідчать дані гістограми на рис. 3.

Рис. 1. Сегменти вітчизняного сільськогосподарського виробництва, побудовано на основі [14]

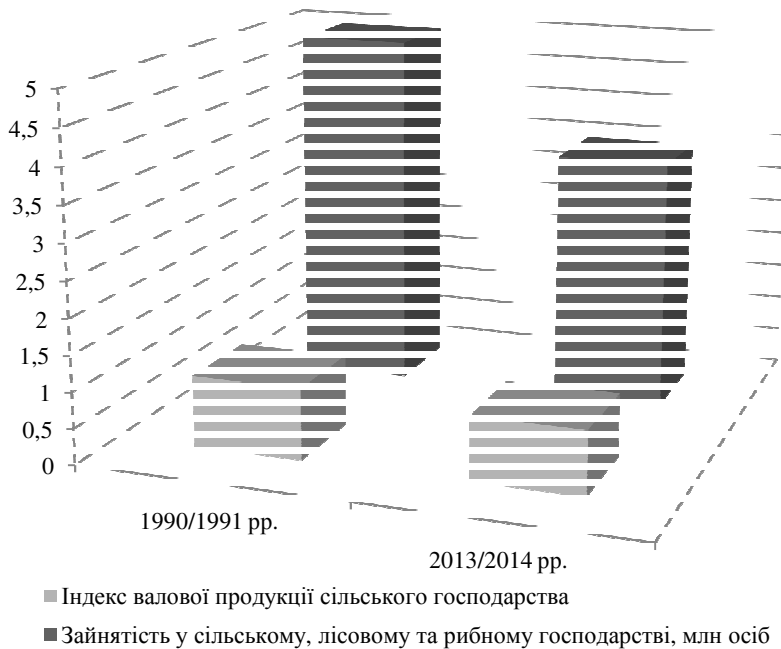

Рис. 2. Взаємозалежність рівня зайнятості в агросфері та валової продукції сільського господарства України за 1990–2014 рр., побудоване на основі [14]

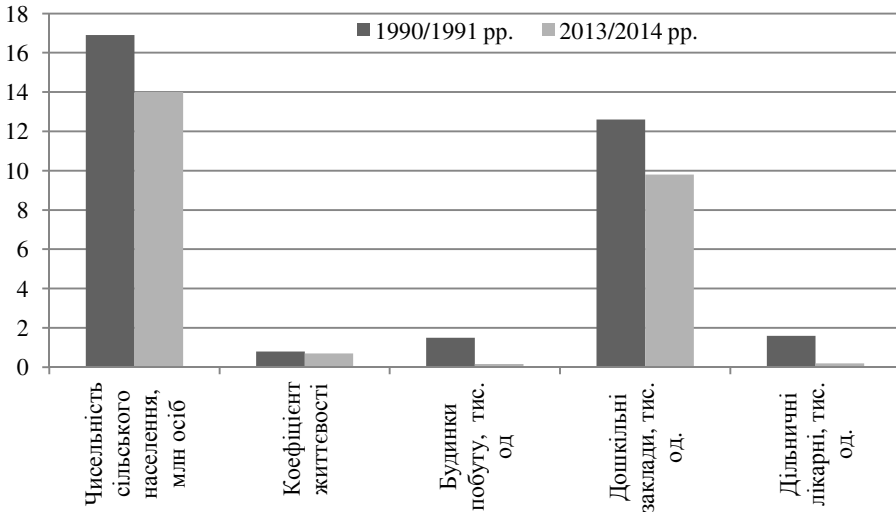

Рис. 3. Співвідношення основних соціальних та демографічних факторів розвитку українських сіл, побудовано на основі [5; 14]

Зазначені проблеми стають ще більш гострими в умовах заміни централізованої бюджетної системи (яка передбачала залишковий принцип периферійних територій) на повну децентралізацію бюджетних, фінансових, податкових, господарських та інших відносин.

Децентралізація владних повноважень вказує на потребу оновлення правового підґрунтя, а також вимагає нової моделі аграрного устрою країни, оскільки державна аграрна політика включно до 2015 р. у відношенні розвитку мережі українських сіл не досягла стратегічних цілей.

Зокрема, майже не профінансовано заходи зі збереження селянства як носія української ідентичності та духовних цінностей, не сформовано комплексну соціоекономічно орієнтовану українську модель аграрного розвитку та не вирішено традиційні інфраструктурні проблеми сільських населених пунктів (транспортні, інформаційні, культурні, освітні та інші комунікації є або морально та фізично застарілими, або взагалі відсутні).

Невпинний розвиток НТП дозволяє аграрному бізнесу суттєво зменшувати кількість робочих місць у технологічному процесі виробництва сільгосппродукції, підвищуючи при цьому коефіцієнт економічної ефективності, але й автоматично збільшуючи рівень сільського безробіття економічно активного населення [5, 44]. Саме інноваційний розвиток сільських територій (за якого основним видом діяльності сільського населення буде неаграрне виробництво) та активне впровадження агроінновацій стають основними каталізаторами зміни структури зайнятості на селі і надають новий імпульс формуванню дієвої моделі агроустрою у контексті сталого розвитку національної економіки.

Перш ніж запропонувати авторську інноваційну модель аграрного устрою українського села, наведемо критичний аналіз закордонних аналогів.

Так, модель аграрного устрою польських сіл структурована за трирівневим принципом поділу сільських територій – гміни, повіти і воеводства.

Основні критерії забезпечення соціально-екологічних потреб утворюються на найнижчому ієрархічному рівні громад гмін, які комплементуються у повітах, а потім узагальнюються на рівні воєводств, доповнюючись відповідними фінансово-економічними розрахунками, які часто призводять до раціоналізації факторів розвитку гмін [19].

У Франції, Швейцарії, Німеччині та деяких інших розвинених країнах аграрна модель базується на потужному кооперативному блоці. Зокрема, французька управлінська система утворена на основі синтезу місцевого самоврядування та державних адміністрацій, які контролюють такі рівні територіальних адмініюдиниць: комуна, департамент та регіон (структуровані за принципом «від меншого до більшого»). Проте за аналогією з Польщею стратегічне бачення економічного розвитку сільських територій формується на рівні регіональних рад, які локально формують інститут президентства з метою подальшого управління місцевим бюджетом та формування регіональної економічної політики. Аналогічно швейцарський та німецький досвід формування компактної децентралізованої національної економіки на базі федеральної структури дозволяє розмістити провідних товаровиробників (не обов'язково сільгоспспрямування) у сільській місцевості. При цьому не лише вирішується проблема безробіття, але й зміцнюється екологічна, інфраструктурна та соціально-культурна захищеність цих територій, зокрема, шляхом залучення до топ-менеджменту згаданих компаній-виробників (або їх дочірних підприємств) місцевого населення [15].

Загалом, аналіз європейських моделей аграрного устрою показав історичну спадковість до тої чи іншої структури сільськогосподарського виробництва, але всі вони мають спільну рису – значна питома вага малого та середнього бізнесу.

У країнах Латинської Америки аграрна модель була дуже схожою до українського варіанту, оскільки на перших етапах аграрних реформ місцеве населення, отримавши значні розміри земельних ділянок (4–5 га) сільгосппризначення, не в змозі було їх обробляти і змушені були здати в оренду великим агрохолдингам, земельні банки яких невпинно зростали. При цьому відбулася значна міграція селян у міста, знищення малого та середнього бізнесу на селі, що призвело до суттєвої деградації сільських територій. Для виправлення ситуації уряд Бразилії витрачає десятки мільярдів доларів на відновлення поселенської мережі та малого бізнесу. Аналогічна ситуація в Аргентині, де падіння сільської підприємницької зайнятості за 1990–2015 рр. становило біля 80%, що співрозмірно з українськими реаліями. Варто зазначити, що США також мало негативний досвід укрупнення сільськогосподарських земель, після якого було введено обмеження (антитрестівське законодавство) на формування земельних банків, який періодично перерозподіляється на користь найбільш ефективних фермерських господарств [4, 2; 20].

Цікавим для наслідування є досвід деяких азійських країн (Китай, Індонезія, Малайзія, Таїланд), які орієнтувалися на інвестування сільської інфраструктури та підтримку малих сільгоспвиробників. Ці країни суттєво покращили державну підтримку наукових досліджень, які мали практичне використання в сільському господарстві, а також створили систему доступно-

го кредитування, що в комплексі покращило техніко-технологічне забезпечення малих сільгоспвиробників. Окремо варто відзначити «китайське аграрне чудо», яке полягало у відмові від колгоспної системи й одномоментному переході до наддрібних фермерських господарств, які більше двох десятків років поспіль забезпечували щорічний приріст валового сільськогосподарського продукту в розмірі 5–6%, що вивело Китай у лідери агровиробництва та дозволило побороти безробіття і бідність серед сільського населення [20].

Разом з тим, протилежну, але також досить ефективну агрополітику проводить Республіка Білорусь, аграрний устрій якої подібний до радянського варіанту – соціально-культурного розвитку навколо великих підприємств. Ця ідея закладена в національну стратегію сталого соціально-економічного розвитку країни, в якій передбачається розвиток сільських поселень через утворення т.зв. «агромістечок» (які не обов'язково мають бути містами) як центрів виробництва сільгосппродукції, що забезпечуватимуть продовольчу безпеку країни. Однак вітчизняний досвід показав суттєві соціальні та екологічні проблеми, які виникають у результаті банкрутства таких селоутворюючих підприємств (у [20] надано детальну інформацію про розвиток проаналізованих країн).

Зазначені приклади показують неможливість бездумного запозичення «чужого» аграрного устрою, оскільки, наприклад, навіть вискоелективний польський аграрний досвід не буде сприйнятий в Україні належним чином внаслідок відсутності у нас традицій ведення малого агробізнесу і надвисокої підприємницької пасивності, оскільки ініціатива півстоліття активно використовувалася та жорстоко каралася радянською владою.

Варто зауважити, що ряд українських вчених намагалися запропонувати власні моделі агроустрою українського села (наприклад, селоцентристські, селозберігаючі, селорозвиваючі та інші), які на зорі незалежності країни мали на меті «перетворення колгоспників у своєрідних співвласників колгоспної землі із збереженням земельної цілісності колективних господарств» [9], а потім, після щорічної втрати з карти України одного середньостатистичного сільського району (у середньому обезлюднюється 20 сіл щороку), науковці вже намагались зберегти українські села, вводячи селозберігаючу модель, яка враховує «національні поселенські традиції (наявності саме сіл), особливості інститутів нашого селянства, можливостей держави» [4, 13].

Узагальнюючи вітчизняний та закордонний досвід, сформулюємо (рис. 4) інноваційну модель аграрного устрою українського села на найближчі 20 років.

Запропонована на рис. 4 модель, з одного боку, синтезувала у собі франко-польську систему територіального управління соціо-еколого-економічним розвитком локальних територій, а з іншого – спирається на інноваційну платформу та інформатизовану систему дорадництва, що дозволяє максимально використовувати значний науковий потенціал та бізнес-консалтингові групи для вирішення конкретних агроекономічних, освітніх та соціально-культурних проблем.

Разом з тим, суттєвою відмінністю від існуючих пропозицій щодо формування аграрного устрою в Україні є те, що основним індикатором успішності

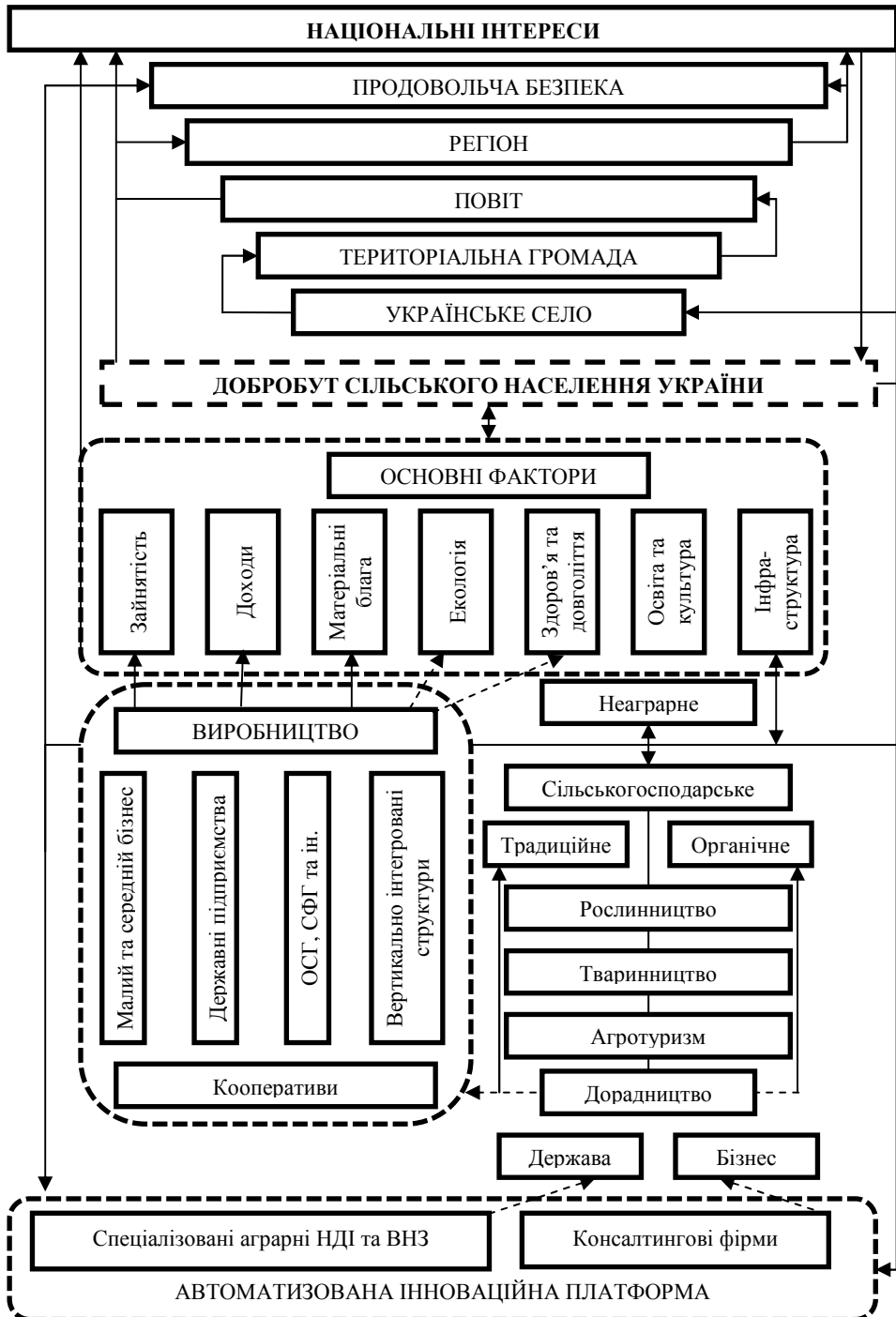

Рис. 4. Схема інноваційної моделі аграрного устрою українського села, авторська розробка

реалізації відповідних реформ має стати рівень добробуту сільського населення. Пропонується розподілити аграрну діяльність вертикально інтегрованих структур та інших форм господарювання у співвідношенні 50:50 в межах одного повіту або об'єднаної територіальної громади, що дозволить одночасно отримувати максимальний обсяг валової продукції сільського господарства та вирішити проблему зайнятості сільського населення.

Висновки та пропозиції. Проведений системний аналіз правового, фінансово-економічного та матеріального забезпечення розвитку українських сіл вказав на наявність низки проблем не лише в аграрній, а й у соціально-демографічній та бюджетній сферах (рис. 1–3), для вирішення яких запропоновано схему інноваційної моделі аграрного устрою українських сіл, яка враховує еволюційні точки біфуркації діяльності основних вітчизняних сільгоспвиробників – фермерських та особистих сільських господарств, кооперативів, агрохолдингів, господарських товариств та ін. Запропонована модель увібрала найкращі елементи міжнародного управлінського досвіду з Франції, Польщі й Швейцарії, що розширює можливості активізації процесів демократизації і децентралізації владних повноважень, а також сприятиме завершенню об'єднання територіальних громад на добровільній основі.

У найближчій перспективі, на основі запропонованої алгоритмізованої схеми, потрібно деталізувати соціально-економічний потенціал територіальних громад, виділити першочергові кроки уряду та керівників територіальних громад задля реалізації стратегічних завдань сталого розвитку сільських територій у контексті забезпечення стратегії сталого розвитку України.

1. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV // zakon.rada.gov.ua.

Pro kholdynhovi kompanii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 15.03.2006 № 3528-IV // zakon.rada.gov.ua.

2. Про холдингові компанії: Указ Президента України від 11.05.1994 № 224 // zakon.rada.gov.ua.

Pro kholdynhovi kompanii: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.05.1994 № 224 // zakon.rada.gov.ua.

3. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій // Економіка АПК.– 2013.– №2. – С. 77–80.

Bulavka O.H. Sutsilna pasportyzatsiia sil Ukrainy – osnova rozvytku silskykh terytorii // Ekonomika APK.– 2013.– №2. – С. 77–80.

4. Гадзало Я.М., Жук В.М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю: наукова доповідь. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013, 2015. – 40 с.

Hadzalo Ya.M., Zhuk V.M. Naukovi osnovy rozvytku ahornoho pidpriemnytstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu: naukova dopovid. – K.: NNTS «Instytut ahornoy ekonomiky», 2013, 2015. – 40 s.

5. Економічна активність населення України: Стат. збірник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 216 с.

Ekonomichna aktyvnist naseleння Ukrainy: Stat. zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K., 2015. – 216 s.

6. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій // Економіка України.– 2013.– №6. – С. 71–79.

Zalizko V.D. Vplyv ahrokholdynhizatsii silskohospodarskykh pidpriemstv na sotsialno-ekonomichniy rozvytok silskykh terytorii // Ekonomika Ukrainy.– 2013.– №6. – С. 71–79.

7. *Залізко В.Д.* Фінансове забезпечення функціонування сільської соціальної інфраструктури: проблеми та перспективи // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія: Економіка. – 2013. – Вип. 24. – С. 148–155.
- Zalizko V.D.* Finansove zabezpechennia funktsionuvannia silskoi sotsialnoi infrastruktury: problemy ta perspektvy // Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». – Serii: Ekonomika. – 2013. – Vyp. 24. – S. 148–155.
8. *Лупенко Ю.О.* Перспективна модель розвитку сільського господарства до 2020 року // Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (16–17 жовтня 2012 р.). – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. – С. 30–33.
- Lupenko Yu.O.* Perspektivna model rozvytku silskoho hospodarstva do 2020 roku // Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Zbirnyk materialiv Chotyrnadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv (16–17 zhovtnia 2012 r.). – K.: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky», 2013. – S. 30–33.
9. Науково-методичний і координаційний центр з наукових проблем розвитку АПК України // НААН України. – 2016 // naas.gov.ua.
- Naukovo-metodychnyi i koordynatsiynyi tsentr z naukovykh problem rozvytku APK Ukrainy // NAAN Ukrainy. – 2016 // naas.gov.ua.
10. *Павлов О.І.* Сільські території України: функціонально-управлінська модель: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2009. – 344 с.
- Pavlov O.I.* Silski terytorii Ukrainy: funktsionalno-upravlinska model: Monohrafiia. – Odesa: Astropynt, 2009. – 344 s.
11. *Рарок О.В.* Розвиток малих підприємств на селі // Економіка АПК. – 2013. – №12. – С. 31–39.
- Rarok O.V.* Rozvytok malykh pidpriemstv na seli // Ekonomika APK. – 2013. – №12. – S. 31–39.
12. Розвиток сільських територій: науково-методологічні та практичні засади // Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад // vassr.org.
- Rozvytok silskykh terytorii: naukovo-metodolohichni ta praktychni zasady // Vseukrainska asotsiatsiia silskykh ta selyshchnykh rad // vassr.org.
13. *Саблук П.Т.* Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – №2. – С. 200–208.
- Sabluk P.T. Innovatsiina model rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta rol nauky v yii stanovlenni // Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. – 2011. – №2. – S. 200–208.
14. Сільське господарство України // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
- Silске hospodarstvo Ukrainy // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.
15. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: Наук. доповідь / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуроров та ін.; За ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.
- Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereoriientatsiia: Nauk. dopovid / O.M. Borodina, V.M. Heiets, A.O. Hutorov ta in.; Za red. V.M. Heitsia, O.M. Borodinoi, I.V. Prokopy; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. – K., 2012. – 56 s.
16. *Шарій Г.І.* Сучасні земельні відносини на селі // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С. 12–17.
- Sharii H.I.* Suchasni zemelni vidnosyny na seli // Ekonomika APK. – 2014. – №4. – S. 12–17.
17. *Knotek, E.S.* (2007). How Useful Is Okun's Law. Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Fourth Quarter 2007, pp. 73–103.
18. *Okun, A.M.* (1962). Potential GNP, its measurement and significance. Cowles Foundation, Yale University // cowles.yale.edu.
19. Program Rozwoju Obszarow Wiejskich na lata 2014–2020 / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi // www.minrol.gov.pl.
20. United nations development programme HDR // hdr.undp.org.